

ВАЖЛИВІ ЗАГАЛЬНОЕКОНОМІЧНІ ПИТАННЯ
ТА МОЖЛИВІ НАПРЯМИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

УДК 330.14:330.15

Л.А. Швайка

Українська академія друкарства

**ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК: ОНОВЛЕННЯ ПАРАДИГМИ
ТА УСУНЕННЯ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ**

*Щоб знайти новий шлях,
слід зійти зі старої дороги.*

Розглянуто й обґрунтовано необхідність оновлення парадигми економічного розвитку національної економіки в контексті світових глобалізаційних процесів, розкрито ряд суперечностей та визначено пріоритети в забезпеченні сталого розвитку держави.

Економічний розвиток, оновлення парадигми, національна економіка, сталий розвиток держави

У 1970–1980 рр. і на рубежі ХХ–ХХІ ст. з'явилися праці західних учених, в яких автори прагнули доказати необхідність формування нової парадигми розвитку економіки. Однак ці пошуки в більшій мірі стосувалися суспільно-історичного розвитку і лише частково торкалися економічних аспектів. Світова економічна криза 2008–2009 рр. і сучасні складні та багато в чому невизначені процеси спричинили підвищений інтерес учених до проблеми соціально-економічного розвитку світової та національних економік.

Розвиток як результат взаємодії технічних та економічних чинників сьогодні розглядається як дуже спрощене тлумачення, яке не відображає зростаючу самодостатність людини, можливості реалізації її креативного потенціалу. Окрім того, усе виразнішими стають обмеження потенціалу розвитку і відповідно економічного зростання. Боротьба за прибуток доходить до того, що руйнується навіть середовище, яке надає людям життєвий простір. Економічні форми життєдіяльності суспільства вступили в глибоку суперечність з екологічними і соціальними складовими. Йдеться про ситуацію, яка виникає в трикутнику «розвиток → виживання → катастрофа». Ця проблема настільки актуальна, що стала центральною на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (січень 2012 р.), що проходив під гаслом «Велика трансформація: формування нової моделі розвитку» і впродовж чотирьох десятиріч орієнтує людство на забезпечення сталого розвитку. Серед його пріоритетів

визнано забруднення навколишнього середовища, зокрема повітряного басейну (Стокгольм, 1972 р.), збереження біорізноманіття (Найробі, 1982 р.), забезпечення сталого розвитку в цілому (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), відносини між людьми з приводу використання обмежених екологічних та інших ресурсів, насамперед палива і стратегічного просторового ресурсу (Йоганнесбург, 2002 р.), подолання бідності та інституціоналізації господарських відносин (Ріо-де-Жанейро, 2012 р.). Таким чином, ціннісні орієнтири впродовж останнього часу ніби й змінювалися, однак у центрі концепцій розвитку стоїть людина з її проблемами, породженими реаліями відповідного часу. Проте ці рекомендації носять теоретичний характер і не дістали широкого застосування на практиці.

Сьогодні розвиток пов'язують не тільки з економічним зростанням загальним, а й з перетворенням національних господарств у стійку суспільну цілісність, здатну самовідтворюватися та самоорганізовуватися. Саме на ці аспекти розвитку національних господарств орієнтують Європейська хартія регіонального розвитку та Європейська хартія місцевого самоврядування.

Вітчизняні вчені-економісти рекомендують сталий розвиток національного господарства розглядати в трьох площинах [5, с. 5]. Перша — з точки зору соціально-гуманітарних цілей; друга — забезпечення стійкості і справедливості; третя — формування умов для самовідтворення сталого розвитку на основі наявних територіальних природних ресурсів. Тобто, розвиток виступає як результат взаємодії складних соціально-економічних утворень. Він неможливий без гармонізації інтересів суб'єктів господарювання, влади, населення, усіх учасників господарської системи. І важливо не лише задовольнити інтереси всіх суб'єктів, але й забезпечити справедливе користування результатами розвитку всіма учасниками господарського процесу на державному, регіональному, місцевому рівнях.

Сталий розвиток спирається на життєво важливі аспекти діяльності людини з метою забезпечення повсякденної якості її існування. Результатом його є стійкість системи та стабільність економічного зростання, основою — людина, її інноваційно-творчий потенціал та прагнення до нового. Розвиток економічної системи як природно історичний процес, який базується на принципах еволюційного саморозвитку людини, має спонтанний характер і забезпечує мимовільну рівновагу, не пов'язаний з цілями економічного розвитку системи, а формується стихійно під впливом ринкових факторів.

Нова парадигма економічного розвитку являє собою перехід від інерційно-ринкової самоорганізації економіки до її розвитку на основі зміцнення природних начал, формування нового (граничного) типу економічного зростання. У цій моделі реальним центром є людина, її зростаюча самодостатність, нові параметри свободи вибору.

Зміна вектора еволюції не звужує, а розширює енергетичний потенціал економіки, оскільки можливості системно уніфікованої економіки досягли сво-

єї верхньої межі. Нова модель пов'язана з розвитком людської особистості, її інтелектуальним багатством, креативно-духовним потенціалом. Відбувається трансформація економіки, що виробляє товари і послуги, в економіку розширеного відтворення людини, економіку людини.

Нова модель розвитку породжує якісно новий фактор виробництва — інформацію і знання. Традиційні фактори виробництва примножують фізичні сили людини, а інформація і знання збільшують її розумовий потенціал, зумовлюють інтелектуалізацію виробництва і праці, породжують нові поняття «інтелектуальний продукт», «інтелектуальний капітал».

Зростання науково-технічного рівня виробництва та культурно-освітнього рівня людини, перетворення інформації і знань у новий фактор виробництва утворюють новий соціально-економічний тип розвитку людини, яка поєднує знання з високою освітньою й інформаційно-технічною підготовкою. Тобто, в одній особі поєднуються власник знань та умінь їх використовувати у виробничому процесі і споживач матеріальних і нематеріальних благ.

Розвиток економіки як господарської системи поєднаний з визначенням її системних можливостей. Будь-які позитивні зміни в системі завжди пов'язані з відповідними силами, що спрямовують свою енергію на проведення цих змін. Такою силою є креативний керівник, менеджер та капітал у всіх його формах — людський, основний, природний, фінансовий. Керівник-менеджер повинен володіти достовірною інформацією про стан економічної системи (національної економіки, галузі, окремого регіону, підприємства), чітко знати мету і завдання розвитку на певний період та створити належні умови для ефективної взаємодії капіталів різних форм, їх переходу з однієї форми в іншу, забезпечити розвиток.

Розвиток економічної системи нижчого рівня неможливий без урахування тенденцій і стану економічної системи вищого рівня. Так, розвиток національної економіки тісно пов'язаний з тенденціями розвитку світової економіки, без урахування яких неможливо визначити напрями її функціонування та модернізації. Напрями функціонування і розвитку будь-якого підприємства можуть бути помилковими при неврахуванні стану і тенденцій функціонування національної економіки. Тому при формуванні філософії розвитку важливо оцінити і дати правдиву картину реального світу та вітчизняних реалій, слів і змістів; збагнути процес формування істини, помилок, неправди в економіці і політиці; визначити дії для перемоги істини. Ці завдання покликана вирішувати й економічна наука, яка сьогодні переживає непростий час. Спостерігається свідоме нехтування думкою провідних учених-економістів країни, здійснюється тиск на наукові еліти з боку влади, при формуванні економічної політики не враховується дія економічних законів розвитку, відбувається масове маніпулювання громадською думкою.

Сучасне суспільство не готове критично ставитися до обіцянок, тверджень і гасел влади, ще досить слабо розбирається в економіці й за багатообі-

цяючими словами не може в повній мірі розгледіти чиїсь приховані інтереси. За таких умов економічна політика держави формується не на знанні, а на ідеології, короткозорості, жадібності, чужих інтересах. Про єдність і суперечності в розвитку сучасного суспільства, держави та економіки говорять вітчизняні вчені, однак це більше нагадує дискусію фахівців або їх монолог з владою [1].

Інституційні фактори розвитку економіки не справилися з поставленими завданнями внаслідок своєї нерозвинутості та бездіяльності. Суспільні зміни набрали потворних форм, спричинили поглиблення несправедливості, зруйнували довіру до влади і держави. Зростання національної економіки не стало запорукою успішного розвитку суспільства через обмежений доступ до суспільних благ, оскільки не всі громадяни мають його в рівній мірі.

Полюси нерівності як між країнами, так всередині окремої країни все більше віддаляються. Нерівність у рівнях доходів і добробуту досягла рівня глобального ризику і може призвести до масштабного конфлікту. На регіональному рівні уже мають місце конфлікти в країнах Близького Сходу, Північної Африки. Проблема нерівності актуалізувалася в одній з найбагатших країні світу — США, де в 1974 р. 1% найзаможніших сімей одержували дохід у 9% ВВП, а в 2007 р. ця частка збільшилася до 23,5% від ВВП [4, с. 15].

Кінець XX і початок XXI ст. характеризуються особливою динамікою змін і розвитку, посиленням суперечностей між можливостями саморозвитку, самореалізації з реальним станом економіки. Світ перебуває в постійному русі і все, що відбувається, не завжди підпорядковується законам розвитку, оскільки багато змін здійснюється одночасно і їх неможливо передбачити [3].

Науковець Г. Колодко стверджує, що економічний розвиток світової економіки в історичному вимірі характеризувався динамікою з домінуванням окремих факторів зростання. Так, у першому тисячолітті нової ери дохід на одного мешканця Землі практично не змінювався. Упродовж другого тисячоліття зріс більш як у 13 разів, а кількість населення за цей період збільшилася приблизно в 20 разів. Весь світовий ВВП збільшився майже у 300 разів. Однак зростання і в часі і в просторі відбувалося нерівномірно [3].

У період 1000–1820 рр. виробництво зростало дуже повільно — по 0,05% щорічно. За 800 років ВВП на душу населення збільшився на 50%. Після 1820 р. розвиток світової економіки набрав високих темпів. До кінця другого тисячоліття ВВП на особу зріс у 8 разів, а кількість населення — більш як у 5 разів. Кожне десятиліття другої половини II тисячоліття мало певну характерну ознаку. Так, 50-ті роки XX ст. пройшли під знаком «Західноєвропейського економічного дива», краху сталінізму; 60-ті — період краху колоніалізму і посилення антиімперіалістичних настроїв, початок ери активного освоєння космосу, розвиток японської економіки; 70-ті характеризувалися експансією світового соціалізму; 80-ті — період «холодної війни»; 90-ті — означені пост-соціалістичною трансформацією, появою «нової економіки», комп'ютеризації

та інтернетизації. Перше десятиліття XXI ст. — період глобалізації та наднаціонального тероризму; наступне — буде відзначене зростанням могутності Китаю.

За весь цей час зростання економіки в різних регіонах світу було різним, що призвело до диференціації матеріального становища мешканців планети. На думку вченого, економічний розвиток мав місце тоді, коли спостерігався збір п'яти факторів:

- 1) технічний прогрес;
- 2) переважання інноваційності над догматизмом у сфері культури та економіки;
- 3) економічні знання і здатність проаналізувати розширення виробництва й обміну;
- 4) політична воля влади здійснювати необхідні інституційні перетворення;
- 5) відкритість до зовнішніх контактів, що сприяє обміну не лише товарами, а й знаннями, інформацією, культурою.

Практика господарювання свідчить, що у певні періоди часу економіка може не розвиватися і демонструвати падіння обсягів виробництва. Виділяють чотири групи країн, які стали жертвами різних за своєю природою катаклізмів:

- 1) країни, які переживають системну трансформацію — від системи соціалістичного господарства до відкритої ринкової економіки;
- 2) постколоніальні країни Африки;
- 3) країни Латинської Америки;
- 4) країни з монокультурними економіками (нафта).

Нас цікавить спад у постсоціалістичних країнах, бо він виявився більшим, ніж це було неминучим. Група з 29 постсоціалістичних країн повернулася до рівня виробництва 1989 р. лише у 2007 році, тобто через 18 років. В Україні ж повернення до історичного максимуму очікується в 2017 році. Причина — суб'єктивний фактор. У країні відсутні серйозний план перетворень, реальна готовність поліпшити ситуацію і діяти на благо суспільства. Існували бажання вибратися на вершину влади, правдами і неправдами збільшити свою власність і владу. І справа не в тому, що на той час не було людей, які спрямовували б свою діяльність на суспільне благо. Вони були і є сьогодні. Але вони не затребувані, їх не чули і не хотіли чути й підтримували. І як результат — втрачено понад 22 роки, і це в той час, як Китай за останні 30 років збільшив ВВП у 12 разів, а ВВП на особу подвоював кожні вісім років.

Сьогодні в Україні згострилися суперечності між суспільством, державою та економікою, зумовлені олігархічною владою, соціальною поляризацією, масштабною бідністю навіть працюючого населення, зруйнованою соціальною сферою, повсюдною корупцією та zdeформованою моральністю. Оцінюючи підсумки 20 років незалежності та трансформаційних перетворень, провідний науковий співробітник Європейської ради з міжнародних

справ Е. Уїлсон, писав: «Україна завжди на перехресті... Україні загрожує перетворення на напівавтократію, що погано функціонує, і абсолютну периферію» [2, с. 11].

Багато теоретиків економічної науки стверджують, що три фундаментальні принципи функціонування економіки нині є спрощеними і вимагають перегляду. Це:

- 1) парадигма про те, що максимізація багатства розглядається як рушійна сила економіки;
- 2) раціональність є основою для прийняття господарських рішень;
- 3) переконання, що ринковий механізм сам забезпечить ефективність господарювання.

Натомість формується нова культурна ідеологія, яка разом з професійною дає поштовх до успіху. Такі взаємовідносини називають «культурно-психологічною співдружністю» або «культурно-технологічним суспільством». Вони забезпечують масовий доступ до знань, ріст добробуту, контроль влади, збіг особистих, суспільних і державних інтересів. За таких умов економічний результат сприймається як успішний тільки тоді, коли здобуває суспільне визнання, коли раціональна економіка розглядається як результат діяльності по створенню товарів і послуг, які користуються попитом і мають суспільне визнання через їхню якість і конкурентоспроможність.

Сучасну світову економіку охопили процеси глобалізації, яка характеризується рядом особливостей:

обороти світової торгівлі здійснюються вдвічі швидше, ніж світове виробництво;

ще швидше збільшуються потоки капіталів;

зростає і виходить з-під контролю потік мігрантів;

швидко поширюються сучасні технології, особливо інформаційні, формуючи нові способи ведення господарства і типи взаємозалежностей у світовому масштабі;

до вільного господарського обороту долучаються 33 постсоціалістичні країни з 1,8 млрд населенням;

активно відбуваються культурні зміни та обмін культурними цінностями.

Оскільки Україна належить до периферійних держав у питаннях глобалізації, що зумовлено станом економіки, місцем та роллю на світовій арені, глобалізація в перспективі може негативно вплинути на її соціально-економічний розвиток. Для запобігання залежності національної економіки від викликів глобалізації необхідно активно розвивати внутрішній ринок, оптимізувати структуру експорту та імпорту, зменшити імпортозалежність країни, забезпечити підтримку високотехнологічних галузей, сприяти виходу на міжнародні ринки, підвищувати якість і конкурентоспроможність продукції.

Досить цікавим для забезпечення розвитку є співвідношення — економічний розвиток і демократія. Існує стереотип, що немає економічного роз-

витку без демократії, а економічна свобода неможлива без політичної свободи. Однак життя показує, що демократія лише там дає результати, де існує середній клас, який представляє більшість населення і має чітко окреслені економічні інтереси та їх вираження через політичні партії. Якщо середній клас становить 12–15% населення і не має адекватного політичного представництва, то відбувається боротьба за право тимчасово приватизувати державну машину і використовувати її у своїх інтересах: переділу власності, при множення багатства і влади. У такому випадку демократія перетворюється на знаряддя досягнення вузьких егоїстичних інтересів. Саме така ситуація сьогодні в Україні.

Таким чином, серед значної кількості концепцій і теорій економічного розвитку в Україні переважає техногенний шлях, і основні зусилля спрямовуються на підтримку високоіндустріального технологічного укладу. Даний напрям господарювання досить матеріаломісткий і призводить до великих економічних втрат. Поза увагою залишаються людина, її інтереси та зміни в ній. З огляду на це необхідно оперативного оновлювати парадигму економічного розвитку, в основі якої були б гармонізація інтересів суспільства, влади бізнесу, дотримання принципу справедливості.

1. Геєць В.М. Про єдність і суперечності у розвитку суспільства, держави та економіки / В. М. Геєць // Економіка України. — 2012. — №10. — С. 4–23. 2. Геєць В. М. Про єдність і суперечності у розвитку суспільства, держави та економіки / В.М. Геєць // Економіка України. — 2012. — №11. — С. 4–22. 3. Колодко Г.В. Мир в руслении / Г. В. Колодко: (пер. с польск. Ю. Чайникова) — М.: Магистр, 2009. 4. Факуяма Ф. Будущее истории / Ф. Факуяма // Россия в глобальной политике. — 2012. — №1. — С. 4–22. 5. Хвесик М. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України / М. Хвесик, І. Бистряков // Економіка України. — 2012. — № 6.— С. 4–12.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ: ОБНОВЛЕНИЕ ПАРАДИГМЫ И УСТРАНЕНИЕ ПРОТИВОРЕЧИЙ

Рассмотрено и обосновано необходимость обновления парадигмы экономического развития национальной экономики в контексте мировых глобализационных процессов, раскрыт ряд противоречий и определены приоритеты в обеспечении стойкого стабильного развития государства.

ECONOMIC DEVELOPMENT: UPDATE PARADIGM AND ELIMINATE CONTRADICTIONS

The necessity of update of paradigm of economic development of national economy is considered and grounded for the context of world processes of globalization, the row of contradictions and certainly priorities is exposed in providing of steady permanent development of the state.

Стаття надійшла 14.03.2013

УДК 336.01(091)

*І.Г. Благун**Львівський державний університет внутрішніх справ***ІСТОРИЧНИЙ ХАРАКТЕР І ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ
ФІНАНСОВОЇ НАУКИ**

Висвітлюються в історичній ретроспективі основні етапи становлення та розвитку фінансової науки. Окреслюється значення класичних і неокласичних наукових підходів на різних стадіях соціально-економічного розвитку суспільства. Визначаються перспективні напрями розвитку фінансової теорії та практики в постіндустріальному суспільстві.

Фінанси, фінансові відносини, фінансова наука, фінансова думка, фінансова теорія, державні доходи, державні видатки

Основним атрибутом держави, що використовується в ринковій економіці і за допомогою якого здійснюється розподіл вартості ВВП і національного доходу, є фінанси. На різних етапах суспільного розвитку змінювалися, розвивалися та удосконалювалися форми організації фінансових відносин, прагматична комбінація яких значною мірою ґрунтувалася на відповідній системі наукових знань і поглядів. Фінансова наука на зразок інших наук зародилася з практики і як система знань пройшла тривалу еволюцію. На зорі цивілізації економічні погляди, включаючи й фінансову їх складову, викладались у філософії. З виокремленням від філософії політичної економії вчення про фінанси ввійшло до складу останньої. Лише у другій чверті XIX ст. фінанси набули статусу самостійної галузі наукових знань.

Динамічність фінансових явищ і процесів, зумовлених необхідністю регулювання економічних чинників, визначає актуальність наукових досліджень у сфері фінансів з подальшим розширенням їх предмета.

Огляд навчальної та наукової літератури, що порушувала питання розвитку фінансової науки в історичній ретроспективі, засвідчив неабиякий науковий інтерес до вивчення даної проблематики. Зазначений напрям досліджень окреслений у роботах О. Василика, В. Ковальова, В. Опаріна, Г. Поляка, В. Пушкарьової, М. Романовського, В. Федосова, С. Юрія та інших учених-фінансистів України та Російської Федерації. Вивчення праць цих науковців показало, що вони емпірично розглядають історичні аспекти становлення та розвитку фінансової науки як однолінійний процес, який передбачає вищість кожної наступної суспільно-економічної формації над попередньою. Водночас незначна увага приділяється діалектичному підходу до диференціації цивілізацій за ступенем розвитку та якістю життєдіяльності, які формуються під впливом технічних і політичних чинників.

Метою нашого наукового дослідження є ретроспективний аналіз і теоретична концептуалізація основних положень фінансової науки на різних ета-